

Tomas Tranströmer som haiku digter

Det litterære Parnas forstår ikke og undervurderer derfor digt-kortformer som f.eks. haiku og senryu.

Et haiku er for lille til at gi' plads til digteren. Men kan helt enkelt fremkalde sit eget miniunivers. Som Roland Barthes udtrykker det: "haikudigtet vil ingenting udtrykke, men er samtidig fuldt begribeligt".

Forrige års Nobelpristager Tomas Tranströmers haikudigte udmønter dette med samme særpræg som gør sig gældende i hans øvrige lyrik.

Hans haikudigte er oversat af hans danske oversætter Peter Nielsen og første gang samlet af Arena i 2002 i den svensk og dansksprogede Haiku 1959 – 2001 og genoptrykt i Rosinantes Samlede Tranströmer fra 2011. Begge er stadig uundværlige. Den første fordi den også har haikudigtene på svensk. Den anden fordi den har flere og nyere haiku med. Her vil jeg gengive dem både på dansk og det originale svenske.

Hans liv og værk er vokset sammen til nærmest mytiske dimensioner, der både truer og beriger læsningen. Det er jo helt overvældende at læse følgende fra digtsuiten Östersjöar fra 1974 med den bagklogskab, at han 16 år senere selv bliver ramt af en hjerneblødning og afasi:

2. august. Noget vil siges men ordene går ikke med til det.
Noget der ikke kan siges,
Afasi,
Der er ingen ord men måske en skrift...

Det hænder at man vågner om natten
Og hastigt nedfælder nogle ord
På nærmeste lap papir, på kanten af en avis
(ordene stråler af betydning)
Men om morgenen: de samme ord siger ingenting mere,
Kragetæer, fortalelser.
Eller fragmenter af den store natlige skrift som drog forbi?

Musikken kommer til et menneske, han er komponist, spilles,
Gør karriere, bliver chef for konservatoriet.
Konjunkturerne vender, han fordømmes af myndighederne.
Som hovedanklager indsætter man hans elev K***
Han trues, degraderes, forvises.
Efter nogle år mindskes unåden, han rehabiliteres.
Da kommer hjerneblødningen: højresidig lammelse med afasi, kan
Kun opfatte korte vendinger, siger forkerte ord.
Kan altså ikke nås af ophøjelse eller fordømmelser.
Men musikken er der, han komponerer stadig i sin egen stil, han
bliver en medicinsk sensation i den tid han har tilbage at leve.

Han skrev musik til tekster han ikke længere forstod –
på samme måde
udtrykker vi noget med vore liv
i det nynnende kor af fortalelser.

Efter hans egen hjerneblødning kan Tranströmer heldigvis fortsat skrive og spille musik med venstre hånd.
Det er imidlertid en fortegnende myte, at han herefter kun kunne koncentrere sig om meget korte tekster og derfor begyndte at skrive haiku.

Hans lange erindringstekster *Minnerna ser meg* og de to digtsamlinger, *Sorgegondolen* og *Den stora gåtan* er alle kommet til siden da og indeholder meget andet end haiku.

Staffan Bergstens store svenske Tranströmer-biografi, som ellers er fremragende, betragter hans haikudigte som "skitser" eller "skærver og fragmenter beregnet til noget større". Velsagtens fordi forfatteren ligesom en stor del af det litterære Parnas herhjemme ikke forstår og derfor undervurderer digtkortformer, og det gælder i særdeleshed haiku og senryu.

Tranströmer har selv i interviews sagt, at han har læst og skrevet haiku hele sit liv. De første, der er medtaget i de 2 danske udgivelser af Tranströmers haiku, er i hvert fald 9 haiku under titlen *Fængsel*, som han skrev i 1959 efter et besøg hos digteren (og lederen af Hällby ungdomsfængsel) Åke Nordin. På samme tid som i øvrigt Dag Hammarskjöld og Bo Setterlind også begyndte at skrive haiku, inspireret af en haiku-antologi, der netop var udkommet i Sverige.

De foreløbigt sidst udgivne er 45 haiku skrevet i perioden 1996 – 2003. De udgør en haikusuite i 11 afsnit, som er optaget i digtsamlingen, *Den stora gåtan*, som udkom i 2004. (Kun *Rosinantes Samlede Tranströmer* fra 2011 har de sidste 5 af disse med). I manuskripter og brevvekslingen med Robert Bly kan der helt sikkert findes flere af Tranströmers haiku.

Fra *Fængsel* stammer disse to, som hver især med det samme slår tonen an til hans univers:

Felstavade liv –
skönheten kvarlever som
tatueringar.

Fejlstavede liv –
skønheden lever videre som
tatoveringer.

När rymmaren greps
bar han fickorna fulla
med kantareller.

Da den undvegne gribes
har han lommerne fulde
af kantareller.

Ligeså typisk som for hans øvrige produktion er ordene ikke ord, men sprog/skrift og musik af en mumlende organisk stemme. Afasien vokser over i koncentrationen af alle sanser og et levende sprog. Og billeder åbner sig pludselig op gennem vrangen på sig selv.

Hör suset af regn.
Jag viskar en hemlighet
för att nå in dit.

Hør suset af regn.
Jeg hvisker en hemmelighed
for at nå derind.

Og der er intet ufærdigt eller skitsepræget over disse haiku.

At se og skrive, at "fejlstavede liv" bryder ud i skønhed gennem fangernes tatoveringer, er koncentreret Tranströmer.

Ligesom den tilsyneladende knugende afslutning på udbrudsforsøget i næste haiku vendes til den øredøvende musikalske mumlen af organisk liv, som også er Tranströmers særkende.

Hans billeder er for det meste skæve og toner kontrasterne over i forskydninger. Øjeblikkelige sprækker i eksistensen, der helt dagligdags og selvfølgelig lukker tomheden og mørket op:

På en klippavsats
syns sprickan i trollväggen.
Drömmen ett isberg.

På en klippeafsats
ses sprækken i trolldvæggen.
Drømmen et isbjerg.

Solen står lågt nu.
Våra skuggor är jättar.
Snart är allt skugga.

Solen står lavt nu.
Vore skygger er kæmper.
Snart er alt skygge.

Og hele tiden løber den mumlende organiske stemme mere eller mindre lavmælt igennem digtene som en puls, der drager næring af det skrevne, skriftens forløb:

Vi måsta leva
med det fintstilta gräset
och källarskrattet.

Vi må leve
med det småtskrevne græs
og kælderlatteren.

En på en gang meget livskraftig og meget ydmyg pulseren der skævt smyger sig op ved siden af modernismens axiomer om dikotomi, død og liv, tomhed og fylde, ensomhed og fællesskab, og lynsnart åbner op for læseren og sætter den/det enkelte i forbindelse med kosmos:

Och blåeld, blåeld
reser sig ur asfalten
som en tiggare.

Og slangehoved, slangehoved
rejser sig af asfalten
som en tigger

Rentjur i solgass.
Flugorna syr och syr fast
skuggan vid marken.

Rentyr i solskin.
Fluerne syr og syr
skyggen til jorden.

(Blåeld er på dansk planten Slangehoved med det latinske navn *Echium vulgare*, som vokser på tørre stenede lokaliteter og har været brugt mod slangebide)

Eller som i digtet *Vermeer* fra *For levende og døde*:
Og det tomme vender sit ansigt mod os
og hvisker
"Jeg er ikke tom, jeg er åben".

Den eneste af konventionerne for senryu og haiku, som Tranströmer følger, er antallet af stavelser 5 – 7 – 5. Ellers opbygger han blot ved hjælp af overrumplende metaforer, sammensat af konkrete og abstrakte ordsammensætninger uden slægtskab, i hvert digt dets eget overraskende øjeblik af ny sansning og erkendelse. I hans haiku er der plads til digteren, Gud og hvermand. De sætter øjeblikket i et perspektiv, der rækker langt udover deres eget miniunivers og udvider erkendelsen i øjeblikket. Dette er Tomas Tranströmers haiku-univers. Skæve billeder og eksistens sprækker, gennem hvilken en vedvarende organisk mumlen pibler frem, der holder de store modsætninger i livet stangen. Drister han sig endog til at kalde det lykken?

Se hur jag sittar
som en updragen eka.
Här är jag lycklig.

Se hvordan jeg sidder
som en robåd på land.
Her er jeg lykkelig.

Människofåglar.
Äppelträden blommade.
Den stora gåtan.

Menneskefugle.
Æbletræerne blomstrede.
Den store gåde.

Visionen og den ukuelige pibende eksistens er for Tranströmer nøje forbundet med det lange åndedrag i det at lytte og skrive. I det levende sprog, der ikke blot er ord. I skabelsesprocessens udfordring om hele tiden at påbegyndes igen og på ny. Det illustreres måske bedst med disse 2 tilsyneladende modstridende haiku. Det første er "upubliceret" fra Bergstens digterportræt og med Tranströmers egen indledning, "Haiku: når visionen slår ned i de 3 linjer som en cirkusartist dykker ned i en balje vand fra 20 meters højde uden at knuses":

Visionen dök ner
i en bassäng av ord
uten att krossas

Stor och långsam vind
från havets bibliotek.
Här får jag vila.

Visionen dykker
i et bassin af ord
uden at knuses

Stor og langsom vind
fra havets bibliotek.
Her kan jeg hvile.

Thorvald Berthelsen